

УДК 81-115'276

К. В. Яцук,
викладач

(Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка)

ЗІСТАВНИЙ МЕТОД У ВИВЧЕННІ ОДИНИЦЬ ВТОРИННОЇ НОМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті було зроблено спробу проаналізувати ефективність зіставного методу для виявлення універсальних та специфічних рис, характерних для сленгізмів на позначення стану осіб з наркотичною або алкогольною залежністю. Наводяться приклади повних, часткових і безеквівалентних одиниць і пояснюється специфіка деяких національно-маркованих сленгізмів.

Мова – один із найважливіших засобів спілкування, засіб обміну думками, засіб акумуляції культурного досвіду. Мова може виконувати ці функції, тому що вона являє собою, з одного боку, гнучку та рухливу, з іншого боку, досить організовану та упорядковану систему. Сучасна лінгвістика розглядає мову як систему систем, яка складається не з простого набору різнорідних елементів слів, граматичних або лексичних форм, а виступає єдиним організмом, окремі елементи якого розкладаються у відношенні один до одного й до системи або підсистем, у склад яких вони входять.

Якщо мова – це система і все в ній підпорядковане системі, то при вивченні та зіставленні мов не можна оперувати ізольованими фактами, виокремлюючи їх із системи. Факти мови – будь-якого ряду мовної структури – необхідно брати в тих категоріях, в яких вони представлені в певній мові. Тим самим повинне проводитись зіставне вивчення не фактів, а категорій [1: 40-52].

Мова – це вербальна псевдодійсність, суб'єктивована на всіх можливих рівнях: від рівня конкретної мовної особистості до рівнів мікросоціумів та національно-мовних об'єднань, де кожному рівню відповідає власна мовна картина світу, яка відображає індивідуально-мовну компетенцію носіїв мови або національну специфіку лінгвалізації дійсності єдиним мовним колективом [2: 42]. Саме лексика дає можливість різноаспектного вивчення цих рівнів як вияву національно-культурного багатства народів, їхньої ментальності та способу бачення світу.

Складність вивчення та зіставлення лексичних систем полягає в чисельності елементів, багатомірності, розпливчастих й нечітких межах лексичних одиниць, наявності перехресних й взаємодіючих підсистем. Лексична система – складна структура, якій притаманні рухливість, боротьба тенденції сталості з факторами мовної еволюції (прагнення до економії, аналогії та регулярності) [3: 123-132].

Лексичну систему мови також відрізняє найбільш тісний зв'язок елементів із зовнішніми, екстралінгвістичними факторами. Як зазначав К. Леві-Строс, "мова є одночасно і продуктом культури, і її важливою складовою частиною, і умовою існування культури. Більш того, мова – специфічний спосіб існування культури, фактор формування культурних кодів" [4: 114].

Лексика безпосередньо відображає зміни, які відбуваються у навколишній немовній дійсності, що відбивається у відмиранні та появі нових слів та їхніх значень, або у зміні останніх. За допомогою лексичних одиниць, а саме одиниць вторинної номінації, найбільш яскраво відображається предметно-відчутний й чуттєво-емоційний світ людини. Зіставлення механізмів вторинної номінації в різних мовах сприяє виявленню тих загально-соціальних, культурологічних, національних, етнічних, історичних особливостей мислення та сприйняття дійсності мовними колективами, які знаходять своє відображення в мовній картині світу [5: 114].

Тому актуальність та перспективу нашого дослідження ми бачимо в застосуванні, окрім інших методів, одного з найбільш ефективних методів дослідження – зіставного методу для вивчення одиниць вторинної номінації, адже зіставлення окремих фрагментів системи дозволяє глибше й повніше усвідомити й проаналізувати категорії порівнюваних мов. Використовуючи контрастивний напрям дослідження як основу, ми також спираємося на базові ідеї семіотики, семантики, етнолінгвістики, психолінгвістики, котрі допоможуть вивчити явища вторинної номінації як з боку суто мовних та мовленнєвих механізмів, так і з боку соціальних, комунікативно-прагматичних, національно-специфічних особливостей, а також і психолого-асоціативних зв'язків. Як зазначав В. фон Гумбольдт, "крізь різноманіття мов для нас розкривається багатство світу й розмаїття того, що ми пізнаємо в ньому, й людське буття стає для нас більш широким, оскільки мови у чітких й дійових межах надають нам різноманітні способи мислення й сприйняття. Мова завжди втілює у собі своєрідність цілого народу" [6: 349].

Отже, метою статті є спроба, використовуючи зіставний метод, виявити особливості національної специфіки та універсальні риси такого шару одиниць вторинної номінації, як сленгізми на позначення осіб з наркотичною й алкогольною залежністю та їхньої діяльності.

Становленню контрастивної лінгвістики сприяли Р. Ладо, Ш. Баллі, В. Скалічка, Е. Косеріу, Ч. А. Фергюсон, Г. Ніккель та інші. Зіставний метод вивчали у своїх працях Дж. Грінберг,

С. Д. Кацнельсон, В. Г. Гак, Б. А. Успенський, В. М. Ярцева, В. Д. Аракін, В. В. Левицький, Ю. В. Рождественський, С. Г. Шафіков, А. Lehrer, Н. J. Seller, Ch. Fillmore, U. Weinreich.

Контрастивна лінгвістика порівнює дві мови незалежно від ступеню їхньої спорідненості з метою виявлення подібних та відмінних рис між ними. Проте констатація лише синхронних відмінностей лексем різних мов, що зіставляються, завжди буде страждати від неповноти дослідження, якщо не спробувати показати причини та еволюцію семантичних розбіжностей. Тому стислі історичні довідки в необхідних випадках не будуть зайвими. Таким чином, контрастивна лінгвістика, хоча і ставить за мету виявлення відмінних рис у мовах, що зіставляються, на синхронному зрізі, може звертатись до різних рівнів аналізу в залежності від конкретних параметрів зіставлення, характеру мов та успішно використовувати елементи діакронії для більш глибокого пояснення сучасних мовних відмінностей [2: 19].

При зіставленні мов відображаються як універсальні риси, так і національно-культурні особливості. Ці відмінності та подібні риси проявляються фактично на всіх рівнях, але особливо глибоко зв'язок культури та мови можливо дослідити в лексичних пластах з національною маркованістю. Мова, яка обслуговує різні національно-етнічні колективи, постійно накопичує елементи, які відображають особливості розвитку культур, що знаходить своє вираження у специфічних для кожного колективу фонових знаннях, втілених у тезаурусі мов, які зіставляються. Проблемам взаємообумовленості національної культури та національної мови присвячено чимало праць (Е. М. Верещагін, В. Н. Комісаров, В. Г. Костомаров, Д. Г. Мальцева, А. Д. Швейцер, Ю. Найда, Ж. Мунен та ін.).

Деякі відмінності неможливо пояснити суто з точки зору лінгвістики, оскільки ті чи інші особливості належать до компетенції лінгвокультурології, яка має своєрідні для кожного народу характеристики соціального, історичного, етнічного й культурного планів. Національна специфіка разом із особливостями звичаїв і традицій, стереотипами поведінки не фотографічно відображаються у мові народу, а народжуються, проростають і живуть у мові, створюючи з нею неподільне етнічне поле. Подібно до електричного або гравітаційного, етнічне поле проявляється у колективній психології та впливає на індивіда [2: 27].

Зіставний аналіз допомагає виявити і класифікувати відмінні та подібні риси таких полів для різних мов, спробувати вирішити більш глобальні проблеми, як співвідношення мислення та мови, культури й мови, пізнання й мови, адже ще О. О. Потебня писав, що "сам процес пізнання є процесом зіставлення" [7: 130]. За допомогою такого аналізу ми можемо глибше вивчити суб'єктивні елементи культури – "всі ті аспекти, яких ми не можемо побачити або торкнутись, але які, як ми знаємо, існують, наприклад, соціальні норми, звичаї, цінності" [8: 43].

Включення знань про алкогольну та наркотичну залежність у систему засобів характеристизації людини й розширення та поглиблення знань про саму людину шляхом зіставлення – закономірний етап розвитку нашого знання про людину як про особливий об'єкт. Ідея антропоцентризму – загальноновизнана й навіть централізована у мовознавстві, тому що метою лінгвістичного аналізу вважається не лише виявлення різноманітних характеристик мовного складу. Адже мова, на думку І. О. Бодуена де Куртене, існує в індивідуальному мозку людини, в душах, у психіці індивідів, які складають різні мовні спільноти [3: 362-372].

Проаналізуємо деякі приклади сленгізмів на позначення стану алкогольного або наркотичного сп'яніння в українській та англійській мовах.

На позначення важкого стану наркотичного та алкогольного сп'яніння в обох мовах існує низка сленгізмів, особливою рисою яких є асоціація з насильством, біллю, руйнуванням або знищенням. Наприклад, в англійській мові ми знаходимо такі сленгізми, як *brain-burned, choked, crashed, hammered, jammed, destroyed, damaged, wasted* [9]. І хоча в українській мові повних еквівалентів ми не знаходимо, сленгізми *двинутий, обсаджений, обдовбаний, обдвиганий, вмазаний, обковбашений, візаний* [10] викликають такі самі асоціації.

Гранично допустимий рівень наркотичного сп'яніння в англійській мові виражається сленгізмами *eliminated (фізично знищений), dead drunk, dead to the world* [11]. В українській мові на позначення цього стану ми використовуємо сленгізми *бухий у смерть, мертвий та убитий* [10]. Проте, діапазон відтінків значень у цьому випадку більший. Наприклад, *убитий* може також означати *втомлений, безсилий, без натхнення, нецікавий, застарілий* (про предмет) [10].

В англійській мові цей ряд знаходить вираження в більш вузькому асоціативному полі, яке пов'язане з таким явищем, сповненим стражданням та смертю, як війна. Наприклад, сленгізми *blitzed out* [9] або *blitzkrieged* [12], які перекладаються як *дуже п'яний, сп'янілий за дуже короткий час*, походять від відомого кожному школяреві терміну *Blitzkrieg* – блицкриг або блискавична війна, створена на початку ХХ століття теорія ведення швидкоплинної війни, відповідно до якої перемога досягається в строки, що обчислюються днями або місяцями, перш ніж супротивник зуміє відмобілізувати і розгорнути свої основні військові сили.

Інші цікаві приклади пов'язанні з приладдям або речовиною, якими користуються особи з наркотичною або алкогольною залежністю. Наприклад, *soldier (солдат)* [9] – пляшка з будь-яким

алкогольним напоєм, *dead soldier* (мертвий солдат) [11] – порожня або вже випита пляшка з будь-яким алкогольним напоєм, *shotgun* (дробовик) [11] – особливий тип люльки для куріння марихуани, *ammunition* (амуніція) [9] – будь-який алкогольний напій.

В українській мові, хоча ми не знаходимо прямих відповідників англійським сленгізмам, тема війни відображена також досить широко. Наведемо деякі приклади: *торпеда* [10] – однолітрова пластикова пляшка алкогольного напою або сигарета з марихуаною; *ракета* – сигарета за марихуаною; *снаряд* [10] – пляшка алкогольного напою).

На протилежному асоціативному полюсі ми знаходимо сленгізми, які виражають задоволення, радість, піднесення, стан ейфорії, відчуття польоту під дією наркотиків або алкоголю. Англійські сленгізми *lifted, elevated, high* [12], які у своєму прямому значенні перекладаються як *піднесений, піднятий, бути нагорі*, набувають значення легкого наркотичного або алкогольного сп'яніння. В українській мові на позначення такого стану ми використовуємо сленгізм *на злеті* [10], котрий теж виражає відчуття легкості, піднесення, натхнення. В англійській мові використовується цікавий вираз *high as a kite* (високо в небі, як повітряний змій) [11], і хоча ми не знаходимо українського відповідника, нам цілком буде зрозуміле переносне значення – перебувати у стані легкого наркотичного сп'яніння.

Максимальний ступінь задоволення під дією наркотиків та алкоголю виражається сленгізмами *feel good* (у гарному настрої, добре почуватися) [11], *jolly* (веселий, радісний) [9], *happy* (щасливий) [11]. Хоча в українській мові ми не знайшли прямих відповідників, іноді використовується русизм *навеселе*.

В англійській мові цей асоціативний зв'язок ми спостерігаємо не лише у сленгізмах на позначення стану алкогольного або наркотичного сп'яніння. Наприклад, *happy shop* [9] – винний магазин, *joy ride* (весела прогулянка) [9] – заїї.

В українській мові ми знаходимо групу сленгізмів, які передають свої значення за допомогою колірних асоціацій. Найбільш уживаним та розповсюдженим сленгізмом з колірною складовою є *синій* (п'яний) [10] та цілий ряд похідних сленгізмів. Наприклад, *синяк* [10] – алкоголь; *синька, синява* [10] – п'ятка; *по синьці, під синькою* [10] – у п'яному стані; *синячити* [10] – випивати.

В англійській мові не існує певного кольору, який би асоціювався із станом алкогольної та наркотичної залежності або сп'яніння. Проте, використовуються сленгізми, які також передають цей стан за допомогою зовнішніх ознак. Наприклад, *glow* (світло, світіння) [9] – помірний стан алкогольного або наркотичного сп'яніння; *illuminated* (що світиться, освітлений) [9] – у стані алкогольного сп'яніння; *lit up* або *all lit up* (освітлений) [12] – п'яний, *lit up like a Christmas tree* (сяючий, освітлений як ялинка на Різдво) [11] – у стані алкогольного сп'яніння.

Усе ж таки найбільш цікавою групою для зіставного аналізу є сленгізми-лакуни, або сленгізми, які вимагають використання фонових знань культурного, історичного та соціального середовища, де застосовуються дані лексичні одиниці.

В українській мові існує чимало сленгізмів на позначення стану алкогольного та наркотичного сп'яніння, які не мають еквівалентів в англійській мові. Наприклад, *бухий у дим, бухий у доску, бухий у дошку, бухий у драбадан, бухий у дупель, бухий у дупу, в зюзо, в кізю, в сандалі* [10]. В англійській мові теж використовуються сленгізми, походження яких дослідити важко або майже неможливо, наприклад, *drunk as a bicycle, drunk as potatoes, drunk as Cooter Brown* [12].

Проте, переважна більшість сленгізмів-лакун може бути розшифрована за допомогою аналізу культурного середовища та національної специфіки використання даних сленгізмів.

Наприклад, в англійській мові використовується сленгізм *drunk as Dudley* [13]. Dudley Moore – це ім'я актора, який зіграв головну роль у відомому американському фільму "Arthur" (1981), персонаж якого страждає від алкогольної залежності. Отже, мовець, який знається на американському кінематографі, зможе розшифрувати значення цього сленгізму.

Сленгізм *Tim Allen* цікавий тим, що ім'я людини використовується на позначення стану алкогольного сп'яніння, особливо п'яної людини за кермом автомобіля. Наприклад, *Mitchell grabbed his drunken friend's keys before he could pull a Tim Allen* [12]. *Tim Allen* – відомий американський актор та комік, якого у 1997 заарештували за водіння автомобіля у нетверезому стані.

Інший цікавий приклад стосується Бона Скота (Bon Scott), одного з вокалістів музичної групи AC/DC, який помер від алкогольного отруєння. *Bon Scotted* [12] – бути у важкому стані алкогольного сп'яніння. Наприклад, *Wow! Agnes was really Bon Scotted the other night*.

Сленгізм *drunk as ten Indians* або *drunk as a thousand Apaches* [12] означає *бути п'яним як десять індіанців* або *як тисяча індіанців Апачі*, але чому індіанців? Існує думка, яка може бути хибною з точки зору медицини, але вважається, що у корінних жителів Північної Америки, на противагу іншим національностям, які там проживають, наркотична або алкогольна інтоксикація відбувається набагато швидше.

Як зазначав ще Бодуен де Куртене, "всюди ми наштовхуємося на питання про причини подібних та відмінних рис у складі мови та у еволюційному процесі. Таке зіставлення мов слугує основою для найбільш широких узагальнень як в області фонетики, так і в області морфології, так і, нарешті, в

області семасіології, або науки про значення слів та виразів" [3: 362-372]. Вивчення кожної конкретної мови з її особливостями на фоні єдності всіх мов – це основний принцип будь-якого зіставлення і в той же час найбільш складний шлях лінгвістичного дослідження.

Світ уявлень про предмети та поняття наповнений етнопсихологічними особливостями поведінки людей, специфічними сценаріями поведінки, які є найбільш очевидними лише за умови зіставлення. Зіставлення мов – це вихід у різні духовні та ментальні світи народів, тобто вихід до субстанцій найвищого порядку, які за своєю суттю багатомірні й такі, що неможливо пізнати до кінця. Тому в сучасних дослідженнях з лінгвістики, як, зрештою, і в інших областях знань, спостерігається повільне та обережне просування до об'єднання в одному фокусі наукових, філософських та релігійних уявлень про світ та людину. На думку В. М. Манакіна, таке об'єднання людських знань може дати плідні результати та наблизити до істинного розуміння світобудови [2: 21].

Отже, проблематика зіставного вивчення лексичної системи залишається у центрі уваги сучасної лінгвістики, оскільки зіставлення її окремих фрагментів дозволяє встановити, з одного боку, загальні закономірності, універсалії, з іншого боку, виявити своєрідність механізму образного переосмислення, проаналізувати специфічні риси, характерні для кожної конкретної мови. У наших подальших спробах зіставного вивчення явищ вторинної номінації ми приділимо більше уваги способам семантичних модифікацій при формуванні сленгової лексики в українській та англійській мовах, а саме спробуємо дати якісні моделі механізмів семантичного творення сленгізмів, показати продуктивність різних моделей для української та англійської мов і пояснити цю продуктивність та регулярність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Реформатский А. А. О сопоставительном методе // Лингвистика и поэтика. – М., 1987. – С. 40-52.
2. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
3. Бодуэн де Куртене И. А. О смешанном характере всех языков (1901) // Избранные труды по общему языкознанию. – М.: Изд-во АН СССР, 1963. – Т. 1. – С. 362-372.
4. Леви-Строс К. Структурная антропология. – М.: Эксмо-Пресс, 2001. – 512 с.
5. Репина Т. А. Сравнительная типология романских языков: Учебник. – СПб.: Издательство СПбГУ, 1996. – 280 с.
6. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с.
7. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. – Харьков: Изд. М. В. Потебня, 1914. – 243 с.
8. Мацумото Д. Психология и культура. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2002 – 416 с.
9. American Slang Dictionary. The ultimate reference to nonstandard usage, colloquialisms, popular jargon, and vulgarisms / edited by Richard A. Spears. – New York: The McGraw-Hill's Companies, 2006. – 546 p.
10. Словник сучасного українського сленгу / Упорядник Т. М. Кондратюк. – Харків: Фоліо, 2006. – 350 с.
11. American Slang Dictionary / edited by Barbara Ann Kipfer, Robert L. Chapman. – New York: HarperCollins Publishers, 2008 – 556 p.
12. Urban Dictionary [Електронний ресурс]: Сайт-словник. – Режим доступу: <http://www.urbandictionary.com/>
13. Валгина Н. С. Активные процессы в современном русском языке: Учебное пособие для студентов вузов. – М.: Логос, 2003. – 304 с.

Матеріал надійшов до редакції 04.05. 2009 р.

Яцук К. В. Сопоставительный метод в изучении единиц вторичной номинации в украинском и английском языках.

В статье мы попытались проанализировать эффективность сопоставительного метода для выявления универсальных и специфических особенностей, характерных для сленгизмов, которые обозначают алкогольное и наркотическое опьянение. Приводятся примеры полных, частичных и безэквивалентных единиц, а также объясняется специфика национально-маркированных сленгизмов.

Yatsuk K. V. The Contrastive Method in Studying the Units of the Secondary Nomination in the Ukrainian and English Languages.

The article deals with the analysis of the contrastive method and its efficiency in studying universal and specific features characteristic of the slang words denoting the state of individuals under the effects of alcohol and drug intoxication. The examples of full, partial and nonequivalent units were provided; specifics of some slang words having certain ethnic or national flavor was revealed.